

วิเคราะห์การพัฒนาารูปแบบสถาปัตยกรรม และแนวทางการออกแบบศาลาการเปรียญ

4.1 การพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมศาลาการเปรียญในกรุงเทพฯ

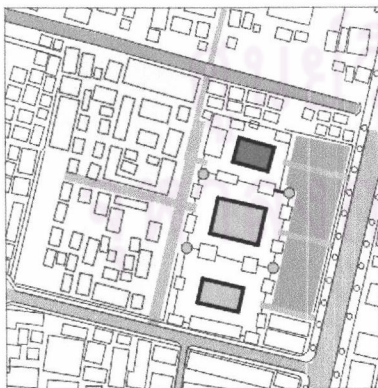
จากการศึกษา ศาลาการเปรียญในประเด็นต่าง ๆ ในบทที่ 3 เมื่อนำมาจัดเรียงตามลำดับระยะเวลาที่สร้าง ศาลาการเปรียญสามารถสรุปเป็นยุคสมัยได้ดังนี้

4.1.1 สมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2

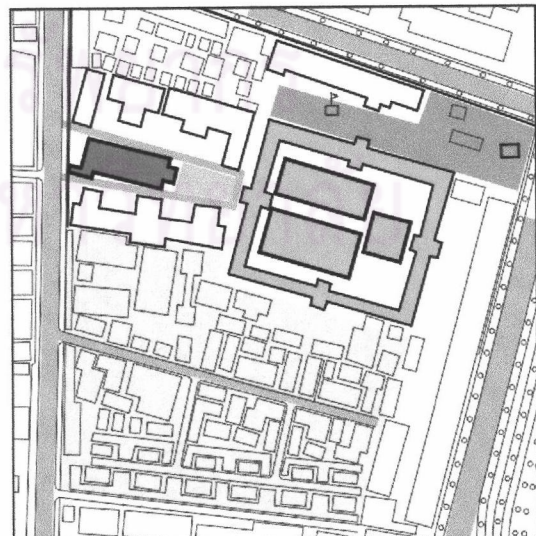
ศาลาการเปรียญที่สร้างในสมัยนี้ได้ทรุดโทรม หรือบูรณะจนรูปแบบเดิมเปลี่ยนไปหมดแล้ว คงเหลือไว้เพียงหลักฐานทางเอกสารอยู่สองหลัง คือ ศาลาการเปรียญเดิมวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นอาคารทรงไทย เครื่องไม้ ขนาด 9-10 ห้อง มีทั้งพื้นไม้และพื้นปูนอิฐ ทั้งสองหลังได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 3

4.1.2 สมัยรัชกาลที่ 3

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าทรงให้ความสำคัญกับการศึกษาของพระสงฆ์เป็นอย่างมาก ทำให้ศาลาการเปรียญได้รับความสำคัญมากกว่าในทุกรัฐกาล โดยการวางตำแหน่งของศาลาการเปรียญไว้ในเขตพุทธาวาส มีลักษณะการวาง 2 รูปแบบ แบบแรก ศาลาการเปรียญตั้งอยู่ในกำแพงแก้ว เป็นแบบที่มีพระอุโบสถเป็นแกนประธาน ศาลาการเปรียญจะตั้งสมมาตรกับพระวิหาร ผังแบบนี้มักจะเป็นผังพระอารามที่พระมหากษัตริย์ หรือพระบรมวงศานุวงศ์ทรงสร้างขึ้นใหม่ หรือบูรณะปฏิสังขรณ์ทั้งวัด ส่วนแบบที่สอง ศาลาการเปรียญตั้งอยู่นอกกำแพงแก้ว ส่วนใหญ่ศาลาการเปรียญจะตั้งอยู่ในแนวแกนประธานด้านหน้ากำแพงแก้ว ผังแบบนี้มักจะเป็นวัดที่มีพระมหากษัตริย์ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ หรือคหบดีสร้างถวายเป็นพระอารามหลวง และวัดที่มีพระอุโบสถวิหารอยู่แล้วแต่เดิม

แผนผังที่ 4-1 ผังบริเวณวัดเทพธิดาราม

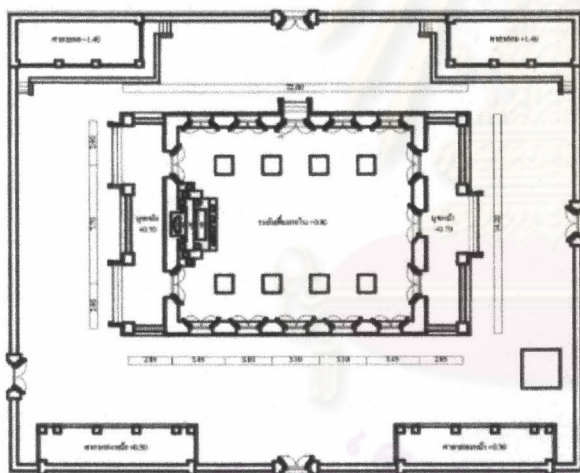
แผนผังที่ 4-2 ผังบริเวณวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ศาลาการเปรียญที่ตั้งอยู่ในผังแบบแรก จะมีขนาดและรูปทรงเหมือนกับอาคารที่ตั้งสมมาตรกัน รูปทรงของศาลาการเปรียญที่สร้างในสมัยรัชกาลนี้มี 3 แบบ แบบแรก เป็นแบบทรงโรงชั้นเดียว เป็นอาคารเครื่องก่อ และแบบยกพื้นเป็นอาคารเครื่องก่อผสมไม้ (พื้นและเสาเป็นไม้) แบบที่ 2 เป็นแบบที่มีมุขหน้า-หลัง และแบบที่ 3 เป็นแบบมีศาลาขวาง มีทั้ง อาคารเครื่องก่อและไม้ทั้งหลัง

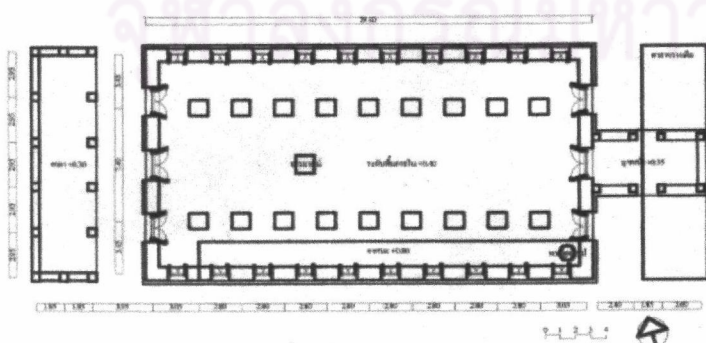
ศาลาการเปรียญส่วนใหญ่ที่สร้างในสมัยนี้ มักจะไม่มีศาลาประกอบ เนื่องจากวัดที่สร้างหรือบูรณะในสมัยนี้ มักจะมีศาลารายอยู่ติดกับกำแพงแก้ว ทำให้มีพื้นที่สำหรับเตรียมอาหาร หรือพักคอย เป็นส่วนสนับสนุนกิจกรรมหลักที่จะเกิดขึ้นในพระอุโบสถ และศาลาการเปรียญ

อาคารต่าง ๆ ในสมัยนี้มักจะสร้างเป็นอาคารเครื่องก่อ ซึ่งทนต่อดินฟ้าอากาศได้ดีกว่าอาคารที่สร้างด้วยไม้ ระบบโครงสร้างของอาคารเครื่องก่อที่สร้างในสมัยนี้ แบ่งเป็น 2 แบบ ได้แก่ แบบแรก แบบใช้เสากลางเป็นโครงสร้างรับน้ำหนัก และแบบมีมุขหน้าหลัง ใช้ผนังเป็นโครงสร้างรับน้ำหนัก

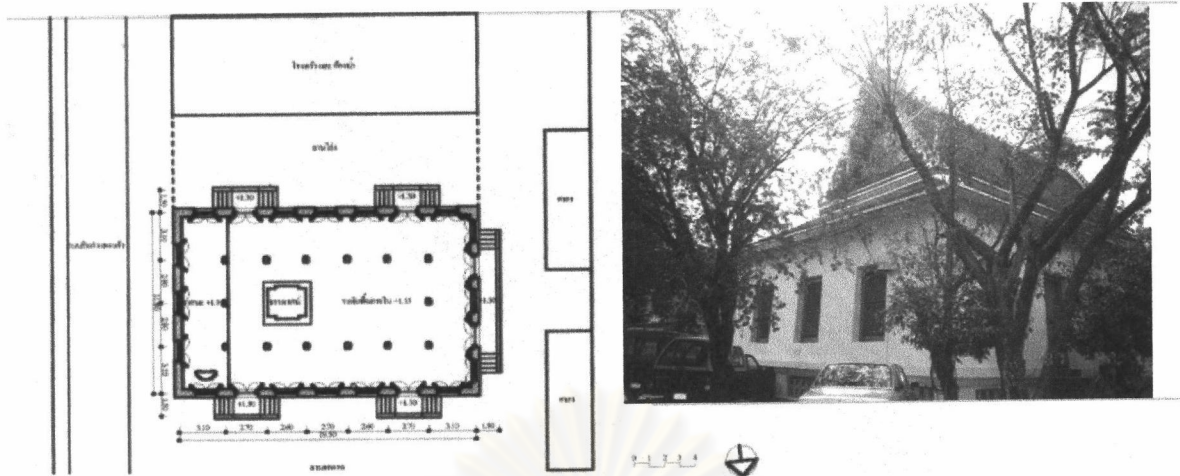
ศาลาการเปรียญที่ตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้วเดียวกับพระอุโบสถและพระวิหาร จะมีการตกแต่งสถาปัตยกรรมในลักษณะเดียวกัน จะตกแต่งฝ้าเพดานด้วยลายฉลุปิดทอง บานประตูภายนอกเป็นลายรดน้ำ ภายในเป็นลายเขียนสี การตกแต่งหลังคามีทั้งแบบไทยประเพณี และแบบพระราชนิยม ศาลาการเปรียญขนาดใหญ่จะตกแต่งฐานเป็นฐานสิงห์ ศาลาการเปรียญขนาดเล็กใช้ฐานปัทม์

ภาพที่ 4-1 ศาลาการเปรียญวัดเทวธิดาราม

ภาพที่ 4-2 ศาลาการเปรียญวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ภาพที่ 4-3 ศาลาการเปรียญวัดมหรรณพาราม

4.1.3 สมัยรัชกาลที่ 4

พระอารามที่สร้างโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีลักษณะอย่างวัดในสมัยอยุธยาตอนต้น คือ มีพระวิหารขนาดใหญ่ตั้งอยู่หน้าวัด ใช้เป็นที่ทำบุญและฟังเทศน์ฟังธรรม และการศึกษาพระธรรมสามารถใช้ระเบียงคด หรือศาลาในหมู่กุฏิได้ จึงไม่มีศาลาการเปรียญในผังบริเวณ

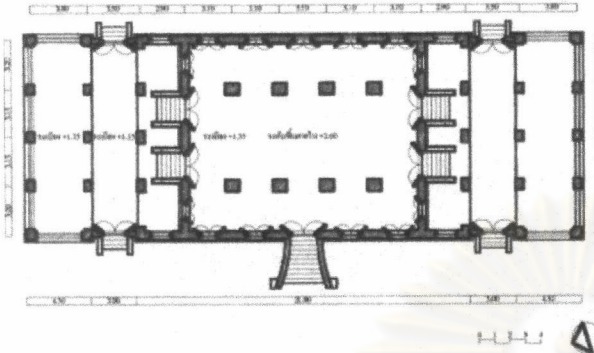
แผนผังที่ 4-3 ผังบริเวณวัดโสภณวิหาร

ศาลาการเปรียญที่สร้างในสมัยนี้ โดยเฉพาะในวัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ จะสร้างเป็นรูปแบบที่มีศาลาขวางที่ด้านสกัดทั้งสองด้าน และมีบันไดทางขึ้นที่ชันที่เชื่อมศาลาขวางกับอาคารประธาน พบได้ที่วัดพิชยญาติการาม วัดเขมาภิรตาราม และวัดเชิงท่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

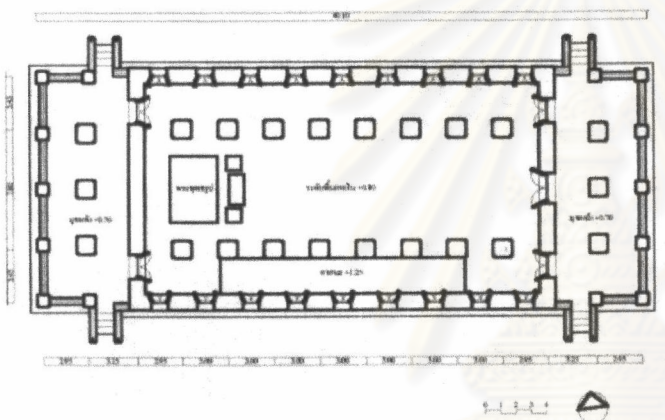
ศาลาการเปรียญอีกแบบที่สร้างในสมัยนี้ ได้แก่ แบบที่มีมุขหน้า-หลัง สันนิษฐานว่า คงจะใช้ศาลาขวางและมุขหน้า-หลังนี้เป็นส่วนเตรียมอาหาร และส่วนพักคอยก่อนที่จะเข้าไปในห้องโถงประธาน

ศาลาการเปรียญในวัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ ส่วนใหญ่จะเป็นอาคารเครื่องก่อ ส่วนศาลาการเปรียญที่สร้างในวัดราชวรวิหาร ส่วนใหญ่จะเป็นโครงสร้างไม้ เช่น ที่วัดแก้วไพฑูรย์

การประดับตกแต่งหลังคา มี 2 แบบ คือ แบบอย่างเทศ และแบบมีช่อฟ้าและหางหงส์เป็นนกเจ้า มีการทำลายฉลุปิดทองที่ฝ้าเพดาน และฐานอาคารเป็นฐานบัวมีช่องเปิดต่าง ๆ จะติดลูกกรง และถ้าเป็นอาคารเครื่องก่อจะมีบานเปิดปิดอีกชั้นหนึ่งด้วย

ภาพที่ 4-4 ศาลาการเปรียญวัดพิชัยญาติการาม

ภาพที่ 4-5 ศาลาการเปรียญวัดระฆังโฆสิตาราม

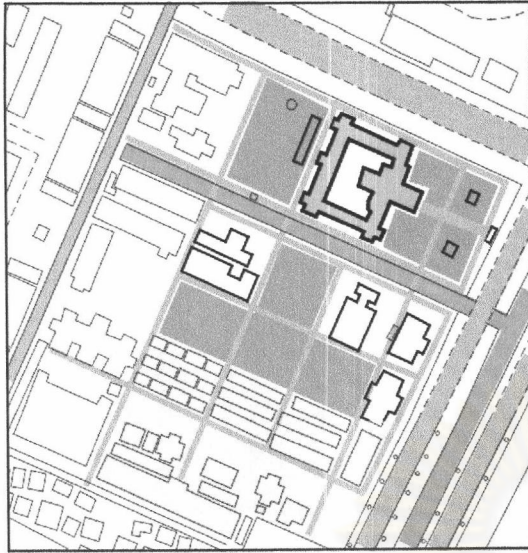
4.1.4 สมัยรัชกาลที่ 5

พระอารามที่สร้างโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะมีการวางผังที่เป็นรูปแบบเฉพาะของแต่ละพระอาราม ในพระอารามที่มีระเบียบจด เช่น วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม และวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม จะไม่มีศาลาการเปรียญ แต่มีศาลาทำบุญแทน

ศาลาการเปรียญที่สร้างในสมัยนี้ มี 3 รูปแบบ แบบแรกพบมากที่สุด ได้แก่ แบบมีศาลาขวางด้านหลัง และมีศาลาคู่ด้านหน้า เช่น ที่วัดภคินีนาถ วัดอาวุธวิกสิตาราม และที่วัดราชบูรณะ ได้แก่ วัดภาวนาภิรตาราม แบบที่ 2 ได้แก่ แบบที่ย้ายตำแหน่งของเจ้านายมาสร้างเป็นศาลาการเปรียญจำนวนชั้นและตบของหลังคาจะมากกว่าศาลาการเปรียญทั่วไป และแบบที่สามแบบมีมุขลดที่ด้านสกัด ได้แก่ วัดราชาธิวาส เพียงหลังเดียว และเป็นแบบอย่างให้ศาลาการเปรียญในสมัยต่อมา

ในสมัยนี้ได้เริ่มมีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรขึ้นตามวัด ดังนั้นศาลาการเปรียญจึงใช้เป็นี่เรียนของฆราวาสด้วย ในกรณีที่สถานที่เล่าเรียนยังไม่พร้อม

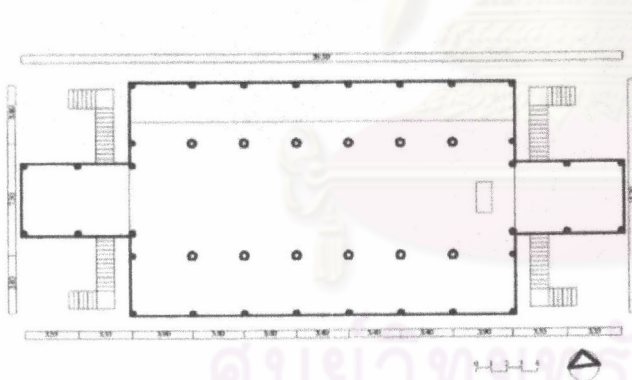
ศาลาการเปรียญที่สร้างในสมัยนี้มักจะหันศาลาคู่หน้าไปสู่แม่น้ำลำคลอง ซึ่งเป็นทางสัญจรหลัก ศาลาคู่หน้าทำหน้าที่เป็นส่วนพักคอย และศาลาขวางด้านหลังเป็นที่เก็บของ

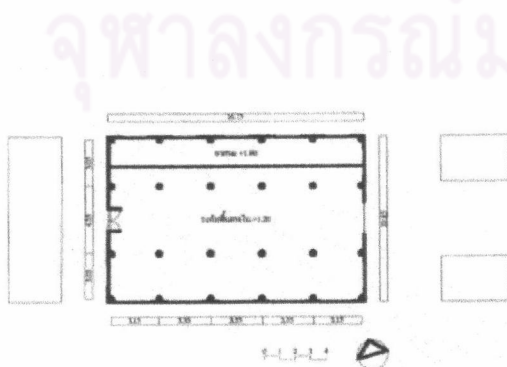
แผนผังที่ 4-4 ผังบริเวณวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

ศาลาการเปรียญที่สร้างในสมัยนี้เท่าที่พบ สร้างด้วยไม้ทั้งหมด ระบบโครงสร้างในศาลาขนาดใหญ่ใช้ข้อต่อรับเสาดั้ง ทำให้ไม่มีเสากลาง ในศาลาขนาดเล็กใช้เสากลางรับใบดั่ง

การประดับตกแต่ง เครื่องปิดเครื่องมุงเป็นเครื่องลายองทั้งหมด ลายหน้าบันมี 2 แบบ แบบแรกเป็นลายเครือเถาร้อยงาเทศ แบบที่ 2 แบบใช้ตราสัญลักษณ์เป็นส่วนประธาน และมีลายกนกประกอบเป็นพื้น ผงังเป็นแบบฝาฉลุปัก ประตุนหน้าต่างมีแบบเรือนไทย และแบบบานเฟี้ยม ทั้งหมดเป็นศาลายกพื้นไม่มีฐาน ภายในมีการประดับตกแต่งเฉพาะที่ฝ้าเพดานเท่านั้น

ภาพที่ 4-6 ศาลาการเปรียญวัดราชาธิวาส

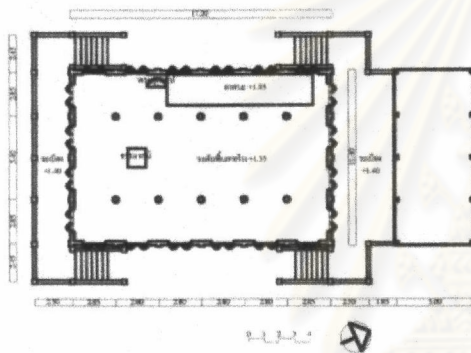
ภาพที่ 4-7 ศาลาการเปรียญวัดกิตินาง

4.1.5 สมัยรัชกาลที่ 6

ในสมัยนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีได้ทรงสร้างวัดเพิ่ม แต่ศาลาการเปรียญก็ยังคงมีการสร้างขึ้นในวัดต่าง ๆ การวางตำแหน่งจะวางตามที่ว่างที่มีภายในพระอาราม แต่จะวางในตำแหน่งที่สามารถเข้าถึงได้โดยสะดวก

ศาลาการเปรียญสมัยนี้ จะทำเป็นทรงโรง ยกพื้นใต้ถุนสูง ส่วนใต้ถุนใช้เก็บของ อาจมีการต่อเติมศาลาขวางในภายหลังเพื่อเป็นส่วนบริการ

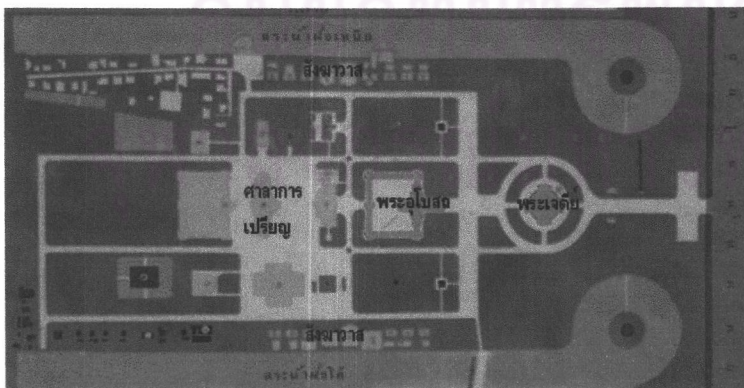
ในสมัยนี้มีการใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กผสมกับไม้ ผนังก่ออิฐบางกว่าศาลาการเปรียญเครื่องก่อทำให้เกิดลักษณะของเสายกเงี้ยวที่ผนัง ประตูหน้าต่างส่วนใหญ่เป็นบานเกล็ดเพี้ยมยาวถึงพื้น มีราวกันตก ทำให้มีช่องเปิดกว้างมากกว่าศาลาการเปรียญในอดีต ซึ่งเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ลายหน้าบันใช้ตราสัญลักษณ์และรูปเทพ เป็นส่วนประธาน มีลายกนกเป็นส่วนพื้นหลัง เครื่องปิดเครื่องมุงเป็นเครื่องล่ายองทุกหลัง

ภาพที่ 4-8 ศาลาการเปรียญวัดสังข์กระจาย

4.1.6 สมัยรัชกาลที่ 7 และรัชกาลที่ 8

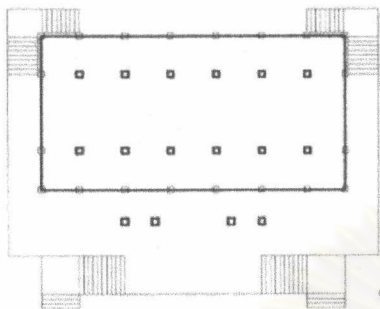
พระอารามที่ได้รับการออกแบบวางผังในสมัยนี้ มักจะมีส่วนสถาปนสถานแบ่งแยกเป็นสัดส่วนชัดเจน และมีเสนาขนาดใหญ่กว่าในอดีต การวางตำแหน่งของศาลาการเปรียญไม่มีรูปแบบแน่นอนตายตัว

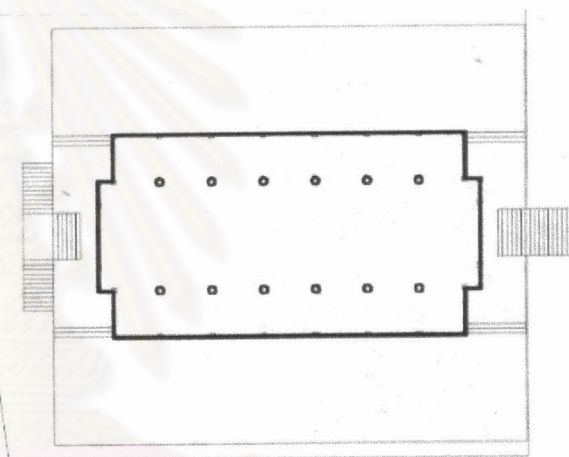
แผนผังที่ 4-5 ผังบริเวณวัดพระศรีมหาธาตุ

ศาลาการเปรียญที่สร้างในสมัยนี้ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก 2 ชั้นทั้งหมด รูปทรงของอาคารมี 2 แบบ คือ แบบมีมุขลดที่ด้านสกัด และแบบที่มีมุขลดที่ด้านยาว ซึ่งเป็นรูปแบบที่เริ่มมีในยุคนี้

รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์เป็นที่นิยมในสมัยนี้ เครื่องปิดหลังคาลดทอนรายละเอียด และยกหน้าต่าง ๆ ประดิษฐ์มาเพื่อให้สอดคล้องกับวัสดุคอนกรีตเสริมเหล็ก ภายนอกบ้านมีการตกแต่งไม่มาก ประตูและหน้าต่างเป็นบาน ลูกฟักไม้

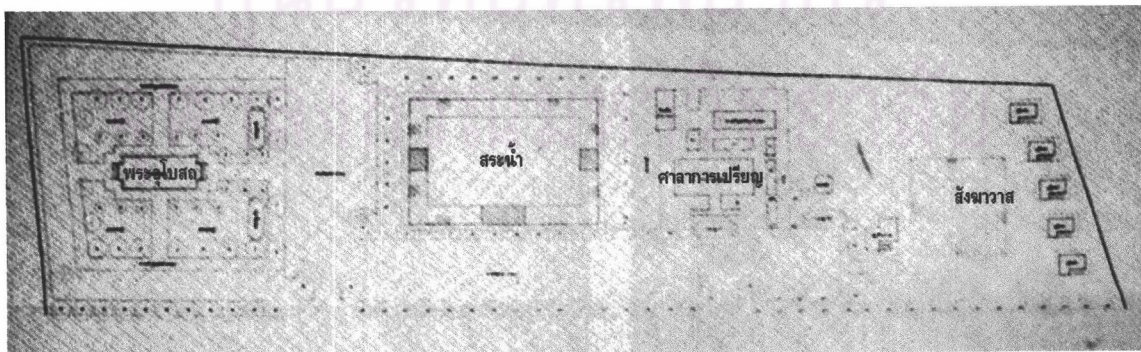
ภาพที่ 4-9 ศาลาการเปรียญวัดไตรมิตรวิทยาราม

ภาพที่ 4-10 ศาลาการเปรียญวัดปทุมคงคาราม

4.1.7 สมัยรัชกาลที่ 9

ศาลาการเปรียญที่สร้างขึ้นใหม่มักจะอยู่ใกล้กับถนนทางเข้าวัด เว้นแต่ศาลาการเปรียญที่สร้างลงบนที่ตั้งของศาลาการเปรียญเดิม จะตั้งอยู่ใกล้กับทำนาล้ำคลอง ซึ่งเป็นทางสัญจรหลักในอดีต

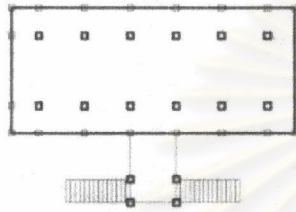

แผนผังที่ 4-6 ผังบริเวณวัดพระราม 9 กาญจนาภิเษก

รูปทรงของศาลาการเปรียญที่สร้างในสมัยนี้ ที่พบมากมี 2 แบบ คือ แบบทรงโรงสูง 2 ชั้น มีบันไดทางขึ้นอยู่ที่ด้านสกัดทั้งสองด้าน และแบบมีมุขลดที่ด้านยาว มีบันไดทางขึ้นที่มุขลดเป็นด้านหน้า นอกจากนี้ในบางวัด โดย

เฉพาะที่อยู่นอกเมือง ศาลาการเปรียญจะมีขนาดใหญ่ หรือมี 3 ชั้น มีการรวมการใช้งานหลายอย่างเอาไว้ในอาคารหลังเดียว

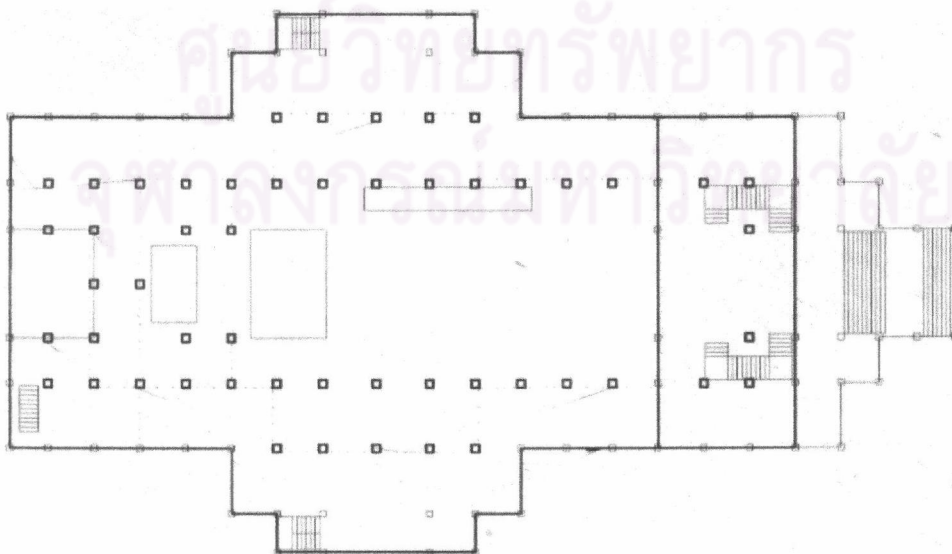
ศาลาการเปรียญในสมัยนี้ มีโครงสร้าง 2 ชั้น ชั้นบนใช้จัดงานสำคัญ ชั้นล่างใช้ทำบุญบำเพ็ญกุศลทั่วไป ห้องนั่งและห้องเก็บของมักจะอยู่ใต้บันได หรือที่ด้านสกัดของอาคารชั้นล่าง ในบางแห่งอาจมีการต่อเติมพื้นที่ส่วนบริการ ส่วนศาลาการเปรียญที่มีขนาดใหญ่ หรือมี 3 ชั้น จะแบ่งพื้นที่ใช้สอยตามชั้น หรือใช้ผนังแบกกันแบ่งในชั้นเดียวกัน

ภาพที่ 4-11 ศาลาการเปรียญพระราม 9 กาญจนภิเษก

ภาพที่ 4-12 ศาลาการเปรียญวัดสังเวชวิศยาราม

ภาพที่ 4-13 ศาลาการเปรียญวัดสัมพันธวงศ์

ในสมัยนี้มีการสร้างโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรมในวัดแทบทุกวัด ดังนั้นการใช้ศาลาการเปรียญเป็นที่ศึกษาพระธรรมจึงลดน้อยลงไป

โครงสร้างอาคารที่สร้างขึ้นในสมัยนี้เป็นคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหมด ระบบการก่อสร้างโดยทั่วไปจะวางตำแหน่งเสาตามแบบศาลาการเปรียญในอดีต แต่มีความยาวช่วงเสามากกว่า หากเป็นอาคารขนาดใหญ่จะวางตำแหน่งเสาแบบตาราง

การตกแต่งสถาปัตยกรรมมีทั้งแบบไทยประเพณี แบบไทยประยุกต์ และแบบรวมจอม ลายหน้าบันมีแบบเรียบ แบบลายลูกฟัก และแบบเป็นตราสัญลักษณ์ ซึ่งจะเป็นตราสัญลักษณ์ของวัดหรือของผู้ก่อสร้างก็ได้ ประตูกว้างส่วนใหญ่มักเป็นแบบที่ทำไว้ให้เข้าในท้องตลาด และที่ทำแบบไทยประเพณีก็มี ส่วนใหญ่จะไม่มีการตกแต่งภายใน แต่ในศาลาการเปรียญที่มีขนาดใหญ่จะตกแต่งฝ้าเพดาน ผนัง และเสา

4.2 แนวทางการออกแบบศาลาการเปรียญ

4.2.1 การวางตำแหน่งของศาลาการเปรียญในผังบริเวณ

ศาลาการเปรียญในอดีตมักจะต้องอยู่ในพื้นที่สาธารณะด้านหน้าของเขตพุทธาวาส ใกล้กับแม่น้ำลำคลอง ซึ่งเป็นทางสัญจรหลัก เป็นที่ซึ่งสามารถเข้าถึงได้สะดวก ทั้งจากเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และผู้มาวัด

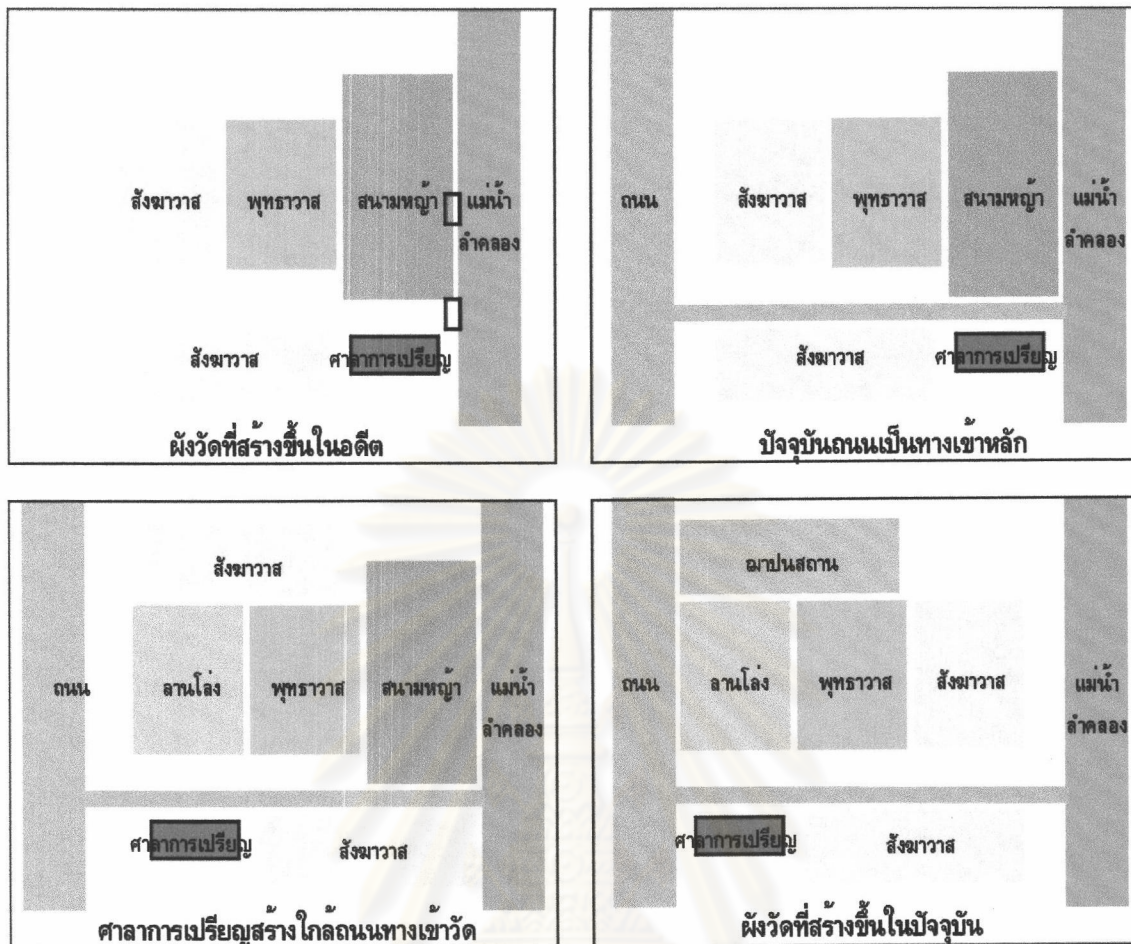
ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้ออกแบบวางผังวัดใหม่ให้มีศาลาการเปรียญในเขตพุทธาวาส เนื่องจากทรงให้ความสำคัญกับการศึกษาของพระสงฆ์เป็นอย่างมาก

ในปัจจุบันเนื่องจากทางสัญจรหลักเปลี่ยนจากทางน้ำมาเป็นทางบก ทำให้การเข้าวัดที่สร้างในอดีตเปลี่ยนไป ขึ้นอยู่กับสภาพการเปลี่ยนแปลงของเมือง บางวัดมีทางเข้าหลักอยู่ด้านหลัง บางวัดอยู่ด้านข้าง บางวัดมีทางเข้าหลายทาง

ในวัดที่มีพื้นที่จำกัด อาจสร้างศาลาการเปรียญอยู่ในเขตสังฆาวาส โดยจะมีลานล้อมรอบ หรือมีลานโล่งอยู่ด้านหน้า แต่ต้องมีระยะห่างจากอาคารในเขตสังฆาวาสพอสมควร เพื่อไม่ให้เกิดการรบกวนกัน

ส่วนฌาปนสถาน เป็นส่วนที่มีความสำคัญขึ้นมากภายในวัดในปัจจุบัน มักจะตั้งอยู่ใกล้กับถนนทางเข้าวัด เพื่อความสะดวกของผู้มางานศพ และจะได้ไม่เป็นการรบกวนพระภิกษุสามเณรซึ่งอยู่ในส่วนอื่นของวัด บางครั้งศาลาการเปรียญก็เป็นส่วนหนึ่งของเขตฌาปนสถาน หรือไม่ก็อยู่ใกล้กัน เพื่อให้สามารถใช้สอยร่วมกันได้ในบางครั้ง

ตำแหน่งที่เหมาะสมในการวางตำแหน่งของศาลาการเปรียญได้แก่ บริเวณพื้นที่สาธารณะใกล้กับทางเข้าวัดในปัจจุบัน โดยมากแล้วจะอยู่ก่อนถึงเขตพุทธาวาส และตั้งไม่ห่างจากเขตสังฆาวาสมากนัก เพื่อความสะดวกในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของผู้มาวัดและของพระสงฆ์ และด้านหน้าหรือด้านข้างของศาลาการเปรียญควรมีลานโล่งเพื่อเป็นพื้นที่ขยายในการใช้สอยของศาลาการเปรียญในกรณีที่มีกิจกรรมที่มีคนมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ควรมีที่จอดรถให้เพียงพอต่อการใช้งานด้วย

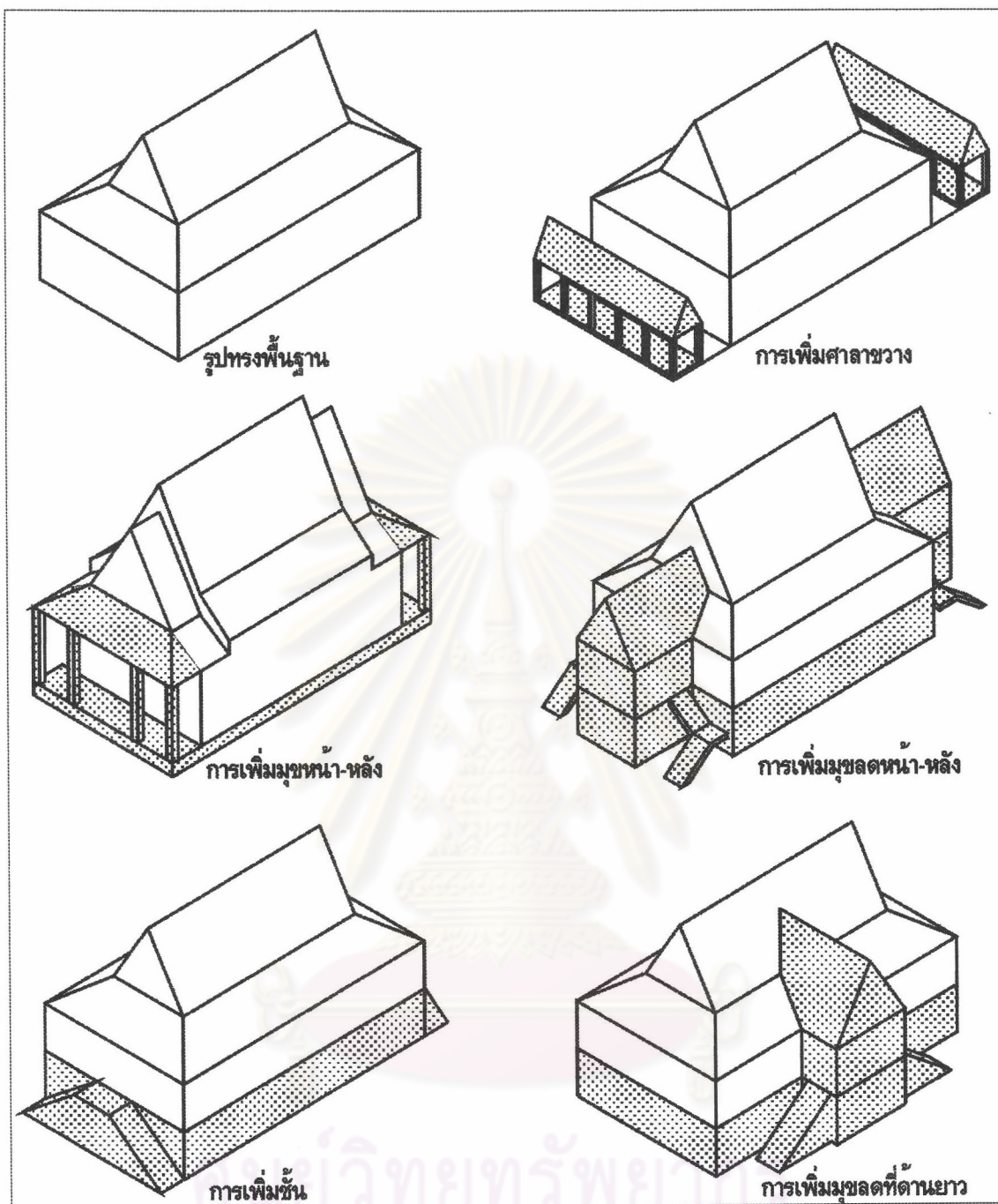
แผนผังที่ 4-7 ผังแสดงพัฒนาการของการวางตำแหน่งของศาลาการเปรียญในบริเวณ

4.2.2 ผังพื้นที่และรูปทรงอาคาร

องค์ประกอบที่มีขนาดใหญ่และมีความสำคัญมากที่สุดของศาลาการเปรียญได้แก่ ส่วนโถงประธาน แต่เดิมศาลาการเปรียญมักจะสร้างเป็นอาคารเครื่องก่อทรงโรงชั้นเดียว หรือเป็นอาคารไม้ยกใต้ถุนสูง และเพื่อให้มีพื้นที่ส่วนพักคอยและส่วนบริการประกอบการใช้สอยศาลาการเปรียญ จึงได้ทำส่วนศาลาขวางขึ้น และในกรณีที่ศาลาการเปรียญตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาส ก็จะทำเป็นมุขหน้า-หลัง เพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถและพระวิหาร

ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 5 มีการออกแบบให้มีส่วนประกอบการใช้สอยศาลาการเปรียญเป็นมุขลด แทนที่จะเป็นศาลาขวางที่วัดราชาธิวาส และเป็นต้นแบบให้ศาลาการเปรียญในสมัยต่อมา และเมื่อมีการใช้คอนกรีตเสริมเหล็กเป็นวัสดุในการก่อสร้างศาลาการเปรียญ ประกอบกับมีความต้องการพื้นที่ใช้สอยมากขึ้น จึงมีการสร้างศาลาการเปรียญเป็นแบบ 2 ชั้น โดยมีรูปทรงที่นิยมสร้างกัน 3 แบบ ได้แก่ แบบมีมุขลดหน้า-หลัง แบบทรงโรง และแบบมีมุขลดที่ด้านยาว

ศาลาการเปรียญมีมุขลดที่ด้านยาวนี้ เป็นการเปลี่ยนด้านหน้าหรือทางเข้าของศาลาการเปรียญจากเดิมที่เคยอยู่ที่ด้านสกัดมาอยู่ที่ด้านยาวแทน สันนิษฐานว่าเพื่อให้ตอบรับกับลานโล่ง ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ที่ด้านยาวของศาลาการเปรียญ

ภาพที่ 4-14 ภาพแสดงการเพิ่มส่วนประกอบอาคารในรูปแบบต่างๆ

จะเห็นได้ว่าตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ในการออกแบบผังพื้นและรูปทรงของศาลาการเปรียญ จะเริ่มต้นด้วยส่วนโถงประธานเป็นองค์ประกอบหลัก แล้วเพิ่มเติมส่วนประกอบการใช้สอยอื่น ๆ เข้าไปในลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น เพิ่มศาลาขวาง เพิ่มมุขหน้า-หลัง เพิ่มมุขลด เพิ่มมุขลดที่ด้านยาว ทำให้รูปทรงของศาลาการเปรียญมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไป

อย่างไรก็ดีในปัจจุบันมีการสร้างศาลาการเปรียญที่มีรูปทรงพิเศษแตกต่างกันออกไป เช่น ศาลาการเปรียญสูง 3 ชั้น ศาลาการเปรียญที่มีขนาดใหญ่ และศาลาการเปรียญแบบรวมการใช้สอยหลายประเภทไว้ในหลังเดียวกัน

4.2.3 การจัดพื้นที่ใช้สอยของศาลาการเปรียญ

ศาลาการเปรียญเมื่อแรกสร้างนั้นใช้เป็นศึกษาพระธรรมของพระสงฆ์แต่เพียงอย่างเดียว แต่ด้วยเป็นอาคารที่มีพื้นที่กว้างขวาง และไม่ได้ใช้ประกอบพิธีกรรมที่สำคัญ จึงได้ใช้ศาลาการเปรียญเป็นที่ประกอบพิธีทำบุญบำเพ็ญกุศลทั่วไป และเป็นที่แสดงพระธรรมเทศนา ให้ความรู้แก่ประชาชนอีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้นพื้นที่สนับสนุนกิจกรรมดังกล่าวจึงเกิดขึ้นตามมาด้วย ได้แก่ ส่วนพักคอย และส่วนเตรียมอาหาร ส่วนการจัดพื้นที่ภายในโรงประธานนั้น จะประกอบไปด้วยธรรมาสน์สำหรับเทศน์ พระพุทธรูปสำหรับกราบไหว้บูชา อาสนะสำหรับพระสงฆ์นั่งประกอบพิธีกรรม และพื้นที่สำหรับมวาราวาสนั่งเพื่อประกอบพิธีกรรม

การใช้สอยศาลาการเปรียญในสมัยปัจจุบันมีความซับซ้อนมากกว่าในอดีต เนื่องจากประชาชนมีวิถีชีวิตที่ซับซ้อนมากขึ้น ศาลาการเปรียญจะต้องมีห้องน้ำไว้สำหรับบริการแก่ผู้มาทำบุญและฟังเทศน์ที่วัด และเนื่องจากปัจจุบันประชาชนมักจะจัดงานทำบุญเลี้ยงพระเนื่องในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานบวช ทำบุญให้บรรพบุรุษ หรืองานศพขึ้นในวัด เพราะสะดวกกว่าจัดที่บ้านเหมือนอย่างในอดีต จึงจำเป็นจะต้องมีส่วนเตรียมอาหาร และเก็บของที่มีขนาดใหญ่ขึ้น และในบางวัดจะต้องมีส่วนทำอาหารด้วย การเพิ่มเติมส่วนใช้สอยดังกล่าว ทำให้ต้องมีการต่อเติมศาลาการเปรียญที่มีอยู่เดิม โดยการต่อเติมเป็นหลังคายื่นออกมา โดยการสร้างอาคารบริการแยกออกเป็นอีกหลังหนึ่ง และโดยการสร้างส่วนประกอบของอาคารประกอบติดเข้าไป เช่น ศาลาขวาง เป็นต้น

นอกจากการใช้สอยที่ได้กล่าวมาแล้ว ในบางครั้งศาลาการเปรียญก็ถูกใช้ในการให้บริการประชาชนและรัฐ เช่น ใช้เป็นที่ลงคะแนนเลือกตั้ง ใช้คัดเลือกทหาร ใช้เป็นที่ประชุมของชุมชน หรือแม้แต่ใช้เป็นที่จัดงานแต่งงานก็มี

ตารางที่ 4-1 ตารางเปรียบเทียบการใช้สอยศาลาการเปรียญในอดีต และปัจจุบัน

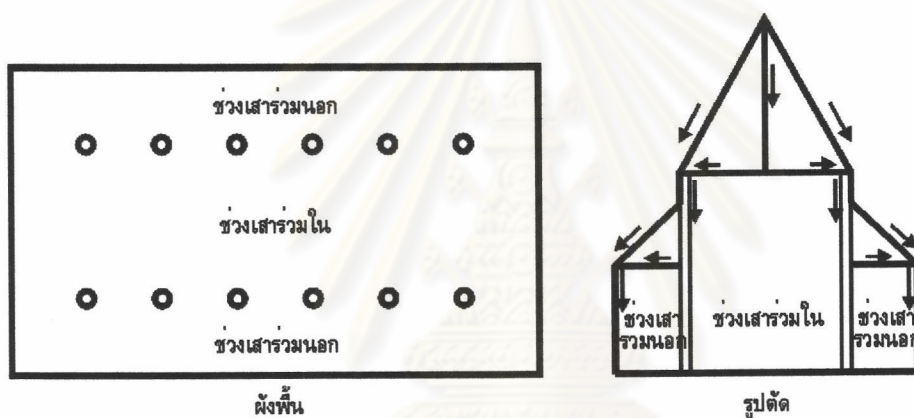
	กิจกรรมที่เกิดขึ้นในศาลาการเปรียญในอดีต	กิจกรรมที่เกิดขึ้นในศาลาการเปรียญในปัจจุบัน
ส่วนโรงประธาน	<ul style="list-style-type: none"> - ฟังเทศน์ฟังธรรม - ทำบุญบำเพ็ญกุศลทั่วไป - เรียนพระปริยัติธรรม - อยู่ถือศีลอุโบสถ 	<ul style="list-style-type: none"> - ฟังเทศน์ฟังธรรม - ทำบุญบำเพ็ญกุศลทั่วไป - เรียนพระปริยัติธรรม - อยู่ถือศีลอุโบสถ - ทำบุญบำเพ็ญกุศลศพ - ให้บริการประชาชน
ส่วนพักคอย	<ul style="list-style-type: none"> - ชาน - ที่พักคอย 	<ul style="list-style-type: none"> - ชานพักบันได - ที่พักคอย
ส่วนบริการ	<ul style="list-style-type: none"> - ที่เตรียมอาหาร - ที่เก็บของ 	<ul style="list-style-type: none"> - ที่เตรียมอาหาร - ที่เก็บของ - ห้องน้ำ - ที่ทำอาหาร - ที่พักผู้ดูแลศาลาการเปรียญ

4.2.4 ระบบโครงสร้าง

ระบบโครงสร้างของศาลาการเปรียญที่เป็นเครื่องไม้ จะมีลักษณะโครงสร้างแบบเรือนไทยขนาดใหญ่ มีช่วงเสาร่วมในกว้าง และรูปทรงที่มีหลังคาตบล่างเป็นจั่วปิด ในช่วงเสาแถวสุดท้ายจึงใช้ข้อค้ำเป็นตัวช่วยรับใบตั้ง และเป็นตัวยึดปลายด้านบนของจันทัน หลังคาตบล่างโดยปลายด้านล่างของจันทันจะรับด้วยเสาต้นกลางของด้านสกัด ทำให้ไม่มีเสากลางในแถวเสาสุดท้ายของโถงประธาน

ส่วนศาลาการเปรียญที่เป็นเครื่องก่อแบบทรงโรง จะมีเสากลางที่เสาแถวสุดท้าย เพื่อรับน้ำหนักของหน้าบัน และศาลาการเปรียญแบบมีมุขหน้า-หลัง ไม่จำเป็นต้องมีเสากลาง เนื่องจากใช้ผนังด้านสกัดเป็นโครงสร้างรับหน้าบัน และใช้เสาที่มุขหน้า-หลัง รับหลังคาตบล่างสุดท้ายที่ด้านสกัด

ปัจจุบันโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กมีกำลังมากกว่าวัสดุก่อสร้างในอดีตมาก ดังนั้นจึงสามารถออกแบบให้มีช่วงเสาร่วมในกว้างกว่าได้ และสามารถออกแบบอาคารให้มีรูปทรงที่ซับซ้อนกว่าเดิมได้ แต่ศาลาการเปรียญส่วนใหญ่ก็ยังวางตำแหน่งเสาและผนังอย่างในอดีตทั้งนี้เพราะที่ว่างที่เกิดขึ้นและการใช้สอยนั้นเหมาะสมลงตัวดีอยู่แล้ว

ภาพที่ 4-15 แสดงการรับน้ำหนักของศาลาการเปรียญส่วนใหญ่ ที่พบทั้งในศาลาการเปรียญที่สร้างด้วย ไม้ ก่ออิฐฉาบปูน และคอนกรีตเสริมเหล็ก

4.2.5 การประดับตกแต่งศาลาการเปรียญ

ศาลาการเปรียญที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยเฉพาะศาลาการเปรียญที่ตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาส จะมีการประดับตกแต่งมากกว่าศาลาการเปรียญสมัยอื่น ๆ โดยจะทำลายรดน้ำบนบานประตู หน้าต่าง ด้านนอกและด้านใน ทำลายเขียนสีฝาเพดาน และโครงสร้างหลังคาที่มองเห็นได้จะทำลายฉลุปิดทอง หรือลายเขียนสี การประดับตกแต่งหลังคามีทั้งแบบพระราชนิยม และแบบไทยประเพณี แบบไทยประเพณีจะปิดหลังคาด้วยเครื่องลำยองช่อฟ้าใบระกาทางหงส์ และลายหน้าบันเป็นลายพฤษภชาติเต็มพื้นที่หน้าบัน

ในสมัยต่อมาจะมีการตกแต่งน้อยมาก ภายในจะตกแต่งเฉพาะฝาเพดานเท่านั้น โดยจะทำเป็นไม้แกะสลักเป็นดาว หรือลายฉลุปิดทอง และแขวนภาพพุทธประวัติที่เสาหรือผนัง ภายนอกจะตกแต่งเฉพาะที่หลังคา ส่วนมากจะปิดหลังคาด้วยเครื่องลำยองช่อฟ้าใบระกาทางหงส์ นอกจากนี้ก็มีแบบวรายระกา แบบช่อฟ้ารวบจอม และแบบไทยประยุกต์ ส่วนลายหน้าบันมีทั้งแบบสัญลักษณ์ และภาพบุคคล โดยจะสื่อถึงวัด ผู้สร้างวัด หรือผู้สร้างศาลาการเปรียญ อย่างไม่อย่างหนึ่ง

ตารางที่ 4-2 ตารางเปรียบเทียบการประดับตกแต่งศาลาการเปรียญในอดีต และปัจจุบัน

	การประดับตกแต่งศาลาการเปรียญในอดีต	การประดับตกแต่งศาลาการเปรียญในปัจจุบัน
เครื่องปิดหลังคา	<ul style="list-style-type: none"> - เครื่องล้ายอง (ส่วนใหญ่) - วยระกา - อย่างเทศ และอย่างเทศกระบวนจีน 	<ul style="list-style-type: none"> - เครื่องล้ายอง (ส่วนใหญ่) - วยระการวบจอม - ไทยประยุกต์
ลายหน้าบัน	<ul style="list-style-type: none"> - แม่ลายพฤษชาติ (ส่วนใหญ่) - แม่ลายอย่างเทศ - อย่างเทศกระบวนจีน - แม่ลายกนก มีส่วนประธานเป็นภาพสัญลักษณ์ และภาพบุคคล (ส่วนใหญ่) 	<ul style="list-style-type: none"> - แม่ลายพฤษชาติ - แม่ลายกนก มีส่วนประธานเป็นภาพสัญลักษณ์ และภาพบุคคล (ส่วนใหญ่) - แบบเรียบง่าย เช่นบันนูนเป็นกรอบ หรือไม่มีการตกแต่งเลย
ผนังและช่องเปิด	<ul style="list-style-type: none"> - มีซุ้มประตู-หน้าต่าง และบานประตู หน้าต่าง มีลายรดน้ำ - มีกรอบเซ็ดหน้า บานประตู-หน้าต่างแบบเปิดเข้าด้านใน ทาลี - ผนังลูกฟักฝาปะกน บานประตูแบบเปิดเข้าด้านใน หน้าต่างเป็นแบบลูกกรง - ผนังเรียบ ประตู-หน้าต่างเป็นบานเพียงยาวถึงพื้น 	<ul style="list-style-type: none"> - ประตู-หน้าต่างบานเพียงยาวถึงพื้น - ประตู-หน้าต่างบานเปิด แบบทั่วไป - ประตู-หน้าต่างเป็นอลูมิเนียม
ฐานอาคาร	<ul style="list-style-type: none"> - ฐานสิงห์ - ฐานปัทม์ - เสาลอย (ไม่มีฐาน) 	<ul style="list-style-type: none"> - ฐานสิงห์ - ฐานปัทม์ - ไม่มีฐาน
การตกแต่งภายใน	<ul style="list-style-type: none"> - ฝ้าเพดานและโครงสร้างเครื่องบน - เสา (บางวัดมีลายรดน้ำเฉพาะเสาไม้) - ผนัง (ภาพเขavn) - บานประตู-หน้าต่าง - พื้นทึ่ส่วนคอสอง 	<ul style="list-style-type: none"> - ฝ้าเพดาน - เสา (บางวัดมีบัวหัวเสา) - ผนัง (ภาพเขavn)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย